

SLOVENSKI JEZIK

Slovenski jezik. (Zgodovinska skica.) Praslovanski jezik, ki so ga govorili predniki vseh današnjih Slovanov v skupni domovini med Dnjeprom in Vislo, so govorila tudi slovanska plemena, ki so v prvih stoletjih po Kr. r. začela prodirati proti jugu in se naselila v teku 6. stoletja južno od Donave po panonskem nižavju in po vseh vzhodnih Alpah tja do Gornjega Avstrijskega, Salzburškega in Tirolskega, do Furlanije in do Istre. V začetku 6. stoletja se torej alpska slovanščina (poznejša slovenščina) ni razlikovala od vzhodne in zapadne praslovanščine (od poznejšega ruskega, oziroma od poznejših zapadnih slovanskih jezikov), razen morda v redkih malenkostih. Še manj se je razlikovala od vzhodne sosedne, tiste slovanščine (tedaj še vedno praslovanščine), iz katere se je razvil srbsko-hrvatski jezik na eni in bolgarski jezik na drugi strani. Govoriti smemo za to dobo o enotni in skupni prajužnoslovanščini.

Najprej se je jezikovno odcepil najvzhodnejši del, ker se je njegovo naseljevanje vršilo v južno-vzhodni smeri preko gorovja Balkana in ker je verjetno, da je bilo nekaj časa njegovo ozemlje zemljepisno ločeno od ostalih južnih Slovanov, ki so se naseljevali v južno-zapadni smeri; vrhu tega so tu že v 7. stoletju zavladali Turko-Tatari.

Tudi južnozapadni del, ki je naselil jako obsežno ozemlje, se je pričel v 8. in 9. stoletju polagoma jezikovno diferencirati v dve skupini: v vzhodno ali balkansko-slovansko, ki predstavlja jedro današnjega štokavskega narečja, in v zapadno ali alpsko-slovansko, ki ni s svojimi jezikovnimi pojavi objemala le ozemlja Slovencev, ampak tudi Kajkavcev in deloma celo Čakavcev. S pritegnitvijo Slovencev v frankovsko politično območje, z ustanovitvijo zagrebške škofije in hrvatskega kraljestva pa je nastala ostra meja med Slovenci in Kajkavci, oziroma Čakavci. Kajkavščina in čakavščina sta odslej bili odtegnjeni slovenskemu vplivu in sta čedalje bolj podlegali vzhodnemu ali balkansko-slovanskemu središču, štokavščini.

Tako si razlaga, oprt na tehtne jezikovne pojave, postanek slovenščine Ramovš (Revue des études slaves III, 48; Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino VI, 86; Narodna enciklopedija IV, 192), dočim je Belić (Revue des études slaves I, 20; Južnoslovenski filolog IV, 10; Narodna enciklopedija IV, 415) mnenja, da se je delitev v slovenščino s kajkavščino in čakavščino na eni in v štokavščino na drugi strani izvršila že p r e d prihodom na jug, torej pred 6. stoletjem, ker se mu zdi, da današnja zemljepisna razprostranjenost Kajkavcev in Čakavcev izključuje bližje odnošaje med njimi p o 6. stoletju. Vendar pripušča Belić tudi možnost Ramovševe razlage, ako je bila prvotna lega kajkavskega in čakavskega ozemlja drugačna od današnje, namreč takšna, da sta teritorialno mejili druga ob drugo. To je pa itak več ko verjetno, ker je današnje ozemlje Kajkavcev in Čakavcev izdatno skrčeno; poleg tega je treba še upoštevati dejstvo, da je slovenščina kot severna sosedna čakavščine, oziroma kot zapadna sosedna kajkavščine bila posrednica pri začetnih novih jezikovnih pojavih vse te najzapadnejše južnoslovanske skupine. Zato gre prednost Ramovševemu naziranju.

Slovenski jezik je začel živeti nekako od 9. stoletja dalje svoje samostojno življenje. Poudarjam j e z i k, kajti 1.) je razvil toliko samostojnih jezikovnih pojavov, da se po njih loči od ostalih slovanskih jezikov in 2.) ni vstopil v območje kakega drugega sorodnega in sosednjega, močnejšega jezikovnega sestava. Iz obeh tu navedenih razlogov imenujemo n. pr. tudi polabščino, ki je za vedno zamrla v sredi 18. stoletja, jezik in ne narečje. Nasprotno pa je kajkavščina, če-

prav v marsičem bližja slovenščini kot štokavščini, srbskohrvatsko narečje, ker je njeno ozemlje po upravopolitični oddelitvi od slovenskega prišlo kulturno pod vpliv štokavskega jedra. Lep primer nudi tudi usoda provansalsčine, ki je nekoč cvetela kot jezik z bogato literaturo, a je pozneje, ker je podlegla francoščini, bila potisnjena na stopnjo narečja.

Vzporedno z razvojem samostojnih, tipično slovenskih jezikovnih pojavov se je začelo že pred 10. stoletjem tudi oblikovanje posameznih dialektičnih črt. Brižinski spomeniki, ki so prvi zapisek slovenskega jezika, sicer še ne kažejo kakih izrazitih dialektičnih znakov, ker so iz severnega jezikovnega območja, ki je najkonservativnejše; pač pa se v spomenikih iz 15. stoletja že odražajo popolnoma izobrazena narečja, v glavnem kakor danes. Današnje stanje narečij je bilo torej v osnovnih obrisih doseženo že v 15. ali celo že v 14. stoletju. Bujna dialektična razkosanost na tako majhnem ozemlju je posledica strukture tal, politično in cerkvenoupravne razcepljenosti ozemlja in različnih tujejezičnih vplivov; tako bogatega števila narečij nima noben slovanski jezik.

V tisku se je najprej zabeležilo centralno-dolenjsko narečje, Trubarjev govor (1551), in je obveljalo kot književni jezik. Da ni jezikovno zavladata n. pr. Ljubljana, moremo razumeti, ko vemo, da mesta iz svoje ponemčene ali v nemškem kulturnem območju živeče sredine niso dajala nobenih literarnih delavcev. Odločila pa je zlasti tradicija. Trubar je mnogo napisal in zato se je njegov način pisanja tako ukoreninil, da ga niso mogle izpodriniti reforme Notranjca Krelja, ker se je literarno premalo udeleževal, čeprav je po učenosti v marsičem prekašal preprostega Trubarja. Šele Dalmatin je po tehtnosti svojega velikega dela pomagal nekaterim Kreljevim reformam in posebnostim svojega vzhodno-dolenjskega govora do veljave.

Kažipot je postala odslej dolenjščina Dalmatinove biblije, oziroma po njej prirejenih Evangelijev in listov. Čim večja pa je postajala odmaknjenost od tiste dobe, ko je dolenjščina neomajno vladala, tem manjši je postajal njen vpliv, zlasti, ker so se množili pisci iz drugih dialektičnih območij, največ iz gorenjskega. Jezik piscev v 17. in 18. stoletju je le v osnovi ohranil tradicionalno dolenjsko strukturo, preplavljajo pa jo brez doslednosti in načrta posebnosti pisčevega govora. To stanje je postajalo nevarno zlasti za izvenkranjsko ozemlje, kajti Pohlinov jezik n. pr., že močno v nesoglasju s tradicijo, skoro čist ljubljansko-gorenjski dialekt, ni mogel privabiti štajercev in Korošcev v književno-jezikovno skupnost, čeprav je z druge strani njegova privlačnost morala biti velika: prve posvetne in koristne knjige so ga širile.

Tudi Japlju to še ni uspelo; vendar je vsaj doma na Kranjskem storil konec kaotičnemu stanju ne morda z revolucionarno reformo, ampak z naslonitvijo na tisto osnovo, od katere so se bili pisci tako oddaljili, na dolenjščino 16. stoletja. Ker pa je literarni jezik 17. in 18. stoletja dal nekaterim jezikovnim pojavom tolikšno ustaljenost, da Japelj ni mogel preko nje, je preudarno to novo tradicijo spojil s staro; s tem je v književnem jeziku zlasti vokalizem gorenjskega narečja izpodrinil prvotnega dolenjskega. Novi tip književnega jezika je Kopitar znanstveno potrdil in mu pomagal do splošne veljave — vendar samo na Kranjskem. Korošce in štajerce je pritegnil šele ilirizem v svoji drugi fazi.

Ilirsko gibanje je našlo ugodna tla v predmarčnih razmerah zlasti pri obmejni mladini. Slovenski Ilirci so pričakovali, da bo tudi slovenščina pomagala pri graditvi skupnega jugoslovanskega književnega jezika. To se ni moglo zgoditi, ker se je pač tudi ilirščina razvijala po prirodnih poti, ki ji jo je kazala večina njenih pisateljev iz njenega središča, ne pa po tisti poti, na katero jo je vabila

peščica mladih slovenskih zanesenjakov. Zato je gorečnost slovenskih Ilircev, zlasti kranjskih, ponehaval. Še trdneje jih je priklenila k slovenski tradiciji realna potreba, ko so iz svojega romantičnega teoretiziranja stopili kot odrasli možje med ljudstvo ter ga začeli buditi in učiti; morali so mu govoriti in pisati v njegovem jeziku. Jezik s tradicijo je pač velika kulturna vrednota. To je spoznal tudi Prešeren, ko ni sledil Vrazu.

Iz prav istih razlogov ni mogel uspeti ilirizem v svoji drugi fazi od 1848. leta do sredine petdesetih let, čeprav je Majar pridobil zelo vnete in idealne ter prav tako radikalne pristaše, kakor mladega Janežiča, Einspielerja in Razlaga. Med njimi in konservativnim Bleiweisom pa se je izoblikoval nekako zmerno napredni krog dunajske mladine okoli Cigaleta in Svetca. Poslednjemu se je posrečilo, da je pomogel do zmage z občeslovanskega in občeslovenskega jezikovnega stališča pravilnejšim oblikam in tako ustvaril književni jezik, ki so ga po opustitvi svoje ilirske mešanice sprejeli tudi Korošci in Štajerci. Majarju pa gre le zasluga, da je sprožil problem, ki je tako živahno razgibal tedanjo našo publicistiko, in da je pokazal na osnovo, na kateri so se vsaj Slovenci jezikovno zedinili. Nove oblike so dobile tudi nekako uradno potrdilo, ko jih je Cigale sprejel v slovenski prevod državnega zakonika; Bleiweis mu je sledil leta 1853. — (Prim. Prijatelj, Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848 do 1857, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino IV.—V.)

Ilirsko jezikovno gibanje pa s tem še ni bilo za vedno pokopano. Pojavilo se je (tretjič) ob uvedbi ustavnega življenja, v začetku šestdesetih let, vendar brez vpliva na književni jezik, kajti doba romantike je minevala in treznih realnih mislecev je bilo čedalje več. Levstik je tedaj s tako tehtnimi in premišljenimi besedami zavrnil ne samo misel o sprejetju srbohrvaščine, ampak tudi misel o jezikovnem dualizmu (srbohrvaščina za znanstvo — slovenščina za nižje potrebe) kakor ne prej ne potlej noben Slovenec (Prijatelj, Razprave II., 192 sl.). Zato je čudno, da se je to vprašanje pojavljalo presledkoma v novih fazah in vedno brez podrobnega poznanja prejšnjih faz.

V dobi ilirskega gibanja je vplivala na slovenski pismeni jezik tudi stara cerkvena slovanščina pač zaradi stremljenja po etimološko pravilnejših oblikah in iz navdušenja za Miklošičeva dela. Tiste, ki so šli v tej smeri predaleč, je zavrnil Škrabec.

Kakor pri drugih Slovanih se je tudi pri Slovencih uveljavilo načelo, ki ga je prvi poudaril Bleiweis, da se smejo izposojevati besede, če je potreba, najprej pri najbližjih sosedih, nato pa tudi pri oddaljenejših Slovanih, če se le izposojenka prilagodi domačim jezikovnim zakonom. Slovenci so hodili po besede k Srbohrvatom, Čehom in Rusom.

Pisatelji in pesniki od druge polovice prejšnjega stoletja dalje pa so izčističeni jezik bogatili z zakladom svojih narečij in mu pomagali, da je postal okreten in sposoben za izražanje vseh panog človeškega mišljenja in čuvstvovanja. Tudi smisel za kulturo govorenega (odrskega) jezika je vzbujen.

V obširnem slovanskem svetu, ki tako ljubi individualno izživiljanje, sta se v mlajši dobi uspešno uveljavili maloruščina in slovaščina; na Norveškem je izpodrinil v literaturi domači govor teliko stoletij vladajočo danščino. Tako bo gotovo tudi slovenski jezik, čigar individualnost je stara nad tisoč, a literarna tradicija blizu štiri sto let, šel v svoji rasti više in više, ustvarjajoč vrednote, ki bodo postale last velike jugoslovanske kulture.

Mirko Rupel.

Urednikov «imprimatur» dne 14. februarja 1930.